

กำเนิดและพัฒนาการแนวคิดทางศาสนาแบบสมณะและพราหมณ์ในอินเดีย
The Origin and Development of Religious Concept as Samanas and Brahmins in India

บรรพต แคนไสง

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

ความคิดทางศาสนาในอินเดียโบราณมีสองรูปแบบคือแนวคิดทางศาสนาแบบพราหมณ์และแบบสมณะ พื้นฐานของความเชื่อของศาสนาทั้งสองประเภทมีความแตกต่างกันมาก ซึ่งส่งผลให้อุดมคติของศาสนาทั้งสองกลุ่มเดินไปคนละทิศทาง พื้นฐานความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ถือว่าชีวิตมนุษย์จะมีความสมบูรณ์ได้นั้นจะต้องรวมกันระหว่างเพศชายและเพศหญิง แนวคิดทางศาสนาแบบพราหมณ์เป็นที่มาของศาสนาแบบขรวาสินิยม ซึ่งจะเริ่มต้นด้วยความเชื่อเรื่องการรังสรรค์โลกของพระเจ้า โดยระบุว่าพระเจ้าได้สร้างโลกและจักรวาลขึ้นมาแล้วทรงสร้างมนุษย์ชายหญิงขึ้นมาเพื่อช่วยกันปกครองดูแลรักษาโลกและปกครองมนุษย์แทนพระเจ้า แนวความคิดเรื่องอาศรม 4 กัถี การบูชาศิวลึงค์กัถี กามสูตรกัถี เป็นคำสอนที่สนับสนุนแนวคิดขรวาสินิยม

ขณะที่พระพุทธศาสนาปฏิเสธแนวคิดนี้ แนวคิดทางศาสนาแบบสมณะจะเริ่มต้นคำสอนจากธรรมชาติของมนุษย์ พระพุทธศาสนาสอนว่ามนุษย์จะเข้าถึงความหลุดพ้นได้นั้น จะต้องสามารถทำลายกิเลสที่เป็นสัญชาตญาณดิบของสัตว์โลกนั้นคือราคะ โทสะและโมหะ ศาสนากลุ่มสมณนิยมจึงสอนว่า หนทางที่ดีที่สุดในการเอาชนะสัญชาตญาณดิบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือกามราคะนั้นคือการออกบวช ชาวพุทธจึงยกย่องแนวทางนี้ว่ายิ่งใหญ่เรียกการออกบวชของพระพุทธเจ้าว่า พระมหาภิเนษกรมณ์ เพราะพระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์จะบรรลุการรู้แจ้งได้ด้วยการหล่อหลอมของศีล สมาธิและปัญญา ซึ่งเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของมนุษย์แต่ละคน โดยไม่ต้องไปอาศัยการเติมเต็มจากเพศตรงกันข้าม มนุษย์สามารถจะเข้าถึงความสมบูรณ์ บรรลุชีวิตที่มีความสุขได้ในระดับฌานสุขกัถี นิพพานสุขกัถี ด้วยการบำเพ็ญพรตประพฤติพรหมจรรย์เพื่อเข้าถึงความหลุดพ้นหรือการรู้แจ้งซึ่งพระนิพพาน

คำสำคัญ : สมณะ, พราหมณ์, พรตนิยม, ขรวาสินิยม

Abstract

The religious concept in ancient India come in two forms, namely forms of Brahmana and Samana. The fundamentals of the two religious concepts are very different. As a result, the ideals of the two religions moved in different directions. The fundamental beliefs of secularism (Brahmana) that consider human life to be fertile must be a union between male and female. The secular religion begins with a belief in the creation of the world of God. It state the teaching that God created the world and the universe and created man and woman to help rule and preserve the world and rule man in place of God. The idea of the Four Ashramas, the worship of the lingam, (Hindu phallic symbol of creative power), Kamasutra are the teaching that supports the concept of secularism.

While Buddhism rejects this idea. The ascetic religion has its roots in human nature. Buddhism teaches that human beings can reach liberation. It must be able to destroy the low instincts of the animal in the world such as lust, anger and delusion. The best way to overcome low instincts, in particular, sensuality is the ordination. Buddhists therefore praise this approach as great, calling the Buddha's ordination as the Great Renunciation. Because Buddhism assumes that human beings will achieve enlightenment through the fusion of the precepts (Sila), concentration (Samadhi) and wisdom (Panna) which is the unique quality of each human being without having to rely on the addition of the opposite sex. Human beings could reach perfection, achieve a happy life at the level of meditation happiness or Nirvana happiness by practicing Brahmachariya in order to reach liberation or enlightenment which is Nirvana.

Keywords : Samanas, Brahmana, Asceticism, Secularism

บทนำ

นักปราชญ์อินเดียยุคโบราณรู้ว่าวิธีการที่จะสร้างความชอบธรรมในการปกครองคือการสร้างเอกภาพทางความเชื่อของสังคม พวกเขาจึงไม่ทำลายความเชื่อของชนพื้นเมืองโดยปฏิเสธเทพเจ้ามากมายที่พวกเขานับถืออยู่ แต่จัดวางความสำคัญของเทพเจ้าเหล่านั้นให้เป็นไปตามโครงสร้างของแนวคิดทางจิตวิญญาณของชาวอารยัน รูปแบบการนับถือเทพเจ้าผ่านธรรมชาติในยุคนั้นเป็นรูปแบบทางศาสนาที่แมกซ์ มิลเลอร์ นักปราชญ์ทางโบราณคดีชาวเยอรมัน เรียกว่า “พหุเทวนิยม” จากนั้นก็พัฒนามาเป็น “อติเทวนิยม” เมื่อความยิ่งใหญ่ของเทพเจ้าบางองค์ถูกยกขึ้นให้สำคัญกว่าเทพองค์อื่นในระหว่างการประกอบพิธีบูชา (สุนทร ฌ รังษี, 2537:20) ยุคพระเวทจึงถือว่าเป็นยุคแรกของประวัติศาสตร์อินเดีย ประมาณ 1,500-600 ปีก่อนคริสตกาล คัมภีร์ฤคเวทเล่มแรก ๆ พระอินทร์ พระอัคนี และโซมะเป็นเทพที่ได้รับการยกย่องมาก (เอ็ม ทิริยานนะ, 2531:3-4) ด้วยเหตุนี้นักวิชาการตะวันตกจึงมองว่าเทพเจ้าทั้ง 3 องค์ เป็นตัวแทนที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของชาวอารยันที่เป็นนักรบผู้มีความชอบธรรมในการปกครอง และแสดงถึงความสำคัญของพวกพราหมณ์ที่เป็นนักปราชญ์อารยันและการประกอบพิธีกรรมในคัมภีร์พระเวท ขณะที่พระวรุณเป็นเทพเจ้าแห่งน้ำและฝนที่มีความสำคัญต่อชีวิตและเกษตรกรรมอย่างยิ่ง ซึ่งแสดงถึงความพยายามของชาวอารยันที่จะเชื่อมโยงกับชนพื้นเมือง

ในคัมภีร์พระเวทนั้น สัมหิตาคือบทสวดหรือมนตร์ที่ถูกระบุขึ้นในยุคแรกที่อารยันเข้ามาสู่ดินแดนอินเดีย ต่อมาพวกพราหมณ์ได้เพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งที่เป็นกฎเกณฑ์ข้อห้าม และข้อปฏิบัติในการประกอบพิธีกรรมบูชาเทพเจ้า ซึ่งเป็นตอนที่ 2 ของสัมหิตา เรียกว่าพราหมณะ โดยมีแนวคิดทางปรัชญาที่ยังไม่ลึกซึ้งมาก เกิดขึ้นประมาณ 1,000-800 ปีก่อนคริสตกาล (John Brockington, 1997:19) ในยุคนี้เองที่คำว่า “พราหมณ์” มีความสำคัญขึ้นมาในประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ ผลที่ตามมาคือการผูกขาดอำนาจในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพราะพราหมณ์ได้กลายเป็นกลุ่มชนชั้นพิเศษที่มีเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงกับเทพเจ้าจึงสามารถกำหนดคุณค่าทางจิตใจให้แก่สังคม โดยที่คุณค่านั้นจะบรรลุถึงได้ต้องผ่านการประกอบพิธีกรรมบางอย่างโดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีการบูชาขัณฑ์ ความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวทนั้นเกิดขึ้นจากอำนาจของเทพเจ้าเบื้องบนและถ่ายทอดผ่านฤาษีมาสู่พราหมณ์ผู้ประกอบขัณฑ์พิธี พระเวทไม่ได้เกิดจากสติปัญญาของมนุษย์จึงไม่ใช่ตำราทั่วไปที่คนธรรมดาจะสามารถอ่านหรือเข้าถึง ขัณฑ์พิธีและพิธีกรรมสำคัญ ๆ ทั้งหมดจะต้องกระทำโดยตัวแทนคือพราหมณ์ผู้รอบรู้ในคัมภีร์พระเวทเท่านั้น นั่นก็หมายความว่าอำนาจบางส่วนถูกขับเคลื่อนอยู่ระหว่างอารยันที่เป็นกษัตริย์ผู้ปกครองกับกลุ่ม

อารยันที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณคือพรหมณ์ ชาวอารยันทั้งสองฝ่ายต่างสร้างอิทธิพลทั้งในแง่ส่งเสริมและทำลายซึ่งกันและกัน

วิวัฒนาการในยุคพระเวทคือความเชื่อทางศาสนาแบบพหุเทวนิยมที่บูชาเทพเจ้าประจำธรรมชาติหลายองค์ กบอดิเทวนิยมที่บูชาเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่อยู่เหนือกว่าเทพอื่น ๆ จึงไม่ถูกพรหมณ์อารยันทำลาย แต่ลัทธิความเชื่อทั้งสองแบบถูกปรับให้เป็นเอกเทวนิยม โดยพรหมณ์ได้ยกพระพรหมเป็นศูนย์กลางของการบูชาเทพเจ้าในยุคนั้น ซึ่งมนุษย์สามารถบูชาพระพรหมผ่านเทพองค์ใดก็ได้ พรหมณ์เชื่อว่าการเผยความจริงนี้ทำให้ผู้คนเข้าใจแก่นสารเดียวกันและร่วมกันมากขึ้น โดยรายละเอียดที่แตกต่างไม่จำเป็นต้องถูกละทิ้งหรือเป็นมูลเหตุให้เกิดความขัดแย้ง ดังนั้นพรหมณ์จึงสามารถสร้างเอกภาพทางความเชื่อของชาวอินเดียโบราณทั้งที่เป็นชาวอารยันและชนพื้นเมือง ซึ่งเอกภาพทางความเชื่อนี้ส่งผลดีต่อการปกครอง โดยเกิดประโยชน์ทั้งแก่ผู้นำทางการเมืองคือกษัตริย์และผู้นำทางจิตวิญญาณคือพรหมณ์

แนวคิดการแบ่งชนชั้นทางสังคมช่วงที่พรหมณ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณจึงไม่เหมือนการแบ่งชนชั้นแบบเดิมอีกต่อไป เนื่องจากพรหมณ์ได้แบ่งระบบชนชั้นวรรณะโดยสัมพันธ์กับพระพรหมที่เป็นเทพเจ้าสูงสุดที่ผู้คนสักการะเคารพบูชา ทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นตราประทับบนมนุษย์ทุกคนในสังคมตั้งแต่แรกเกิด ดังนั้นระบบวรรณะ 4 ถูกบัญญัติเพิ่มเติมไว้ในคัมภีร์พระเวทโดยทุกวรรณะล้วนกำเนิดจากพระพรหม ดังนี้

1. วรรณะกษัตริย์ เป็นชนชั้นนักรบทำหน้าที่ปกครองและต่อสู้เพื่อบ้านเมือง พระเวทระบุว่าวรรณะนี้เกิดจากพระพลาหรือแขนของพระพรหม
2. วรรณะพรหมณ์ เป็นชนชั้นนักบวชที่ทำหน้าที่ทรงจำพระเวทและกำหนดเรื่องพิธีกรรมทุกอย่างสำหรับคนทุกวรรณะ พระเวทระบุว่าพรหมณ์เกิดจากพระโอษฐ์หรือปากของพระพรหม
3. วรรณะแพศย์ เป็นชนชั้นพ่อค้าที่ทำหน้าที่สนับสนุนสองวรรณะแรกซึ่งโดยมากคือสมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและพาณิชย์กรรมและศิลปหัตถกรรม พระเวทระบุว่าวรรณะแพศย์เกิดจากพระอุระหรือท้องของพระพรหม
4. วรรณะศูทร เป็นชนชั้นแรงงานที่ทำหน้าที่รับใช้วรรณะทั้งสามขั้นต้น พระเวทระบุว่าศูทรเกิดจากพระบาทหรือเท้าของพระพรหม

อิทธิพลของคัมภีร์พระเวทส่วนพรหมณ์ต่อสังคมอินเดียโบราณ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญและน่าสนใจมากและเนื้อหาพระเวทส่วนพรหมณ์มีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นของปรัชญาอินเดียทั้งฝ่ายจารีตที่ยอมรับพระเวทและฝ่ายนอกจารีตที่ไม่ยอมรับพระเวท ในช่วงก้าวผ่านปลายยุคพระเวทสู่ยุคอุปนิษัท พรหมณ์ได้ทำให้พระเวทกลายเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่ตัดสินชะตาชีวิตผู้คนตั้งแต่เกิดจากแนวคิดเรื่องระบบวรรณะ นอกจากนั้นในคำสอนเรื่องอาศรม 4 ขั้นตอนหนึ่งของชีวิตเรียกว่าพรหมจารี ผู้ชายชาวอารยันในวรรณะพรหมณ์และกษัตริย์มีหน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียน ขั้นตอนที่สองของชีวิตเรียกว่าฤหัสถ์ เป็นช่วงของการแต่งงานครองเรือน ขั้นตอนสามของชีวิตเรียกว่าวานปรสธ์ เป็นช่วงชีวิตที่เตรียมตัวละจากบ้านสู่ป่า เมื่อความแก่ชราปรากฏที่ร่างกายเช่นผมหงอก ขั้นตอนสี่ของชีวิตเรียกว่าสันยาสี เป็นช่วงบั้นปลายของชีวิตโดยจะสละชีวิตทางโลกออกบวชแสวงหาความจริงสูงสุด ขั้นตอนชีวิตที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเกิดเป็นมนุษย์คือฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือน พรหมณ์ให้ความสำคัญกับชีวิตในวัยครองเรือนอย่างมาก เพราะเหตุที่ว่าขั้นตอนของผู้ครองเรือนนี้อยู่ในฐานะที่จะสนับสนุนขั้นอื่นทั้งหมดจึงมีคำสอนที่ให้ผู้ครองเรือนประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัวสะสมทรัพย์และบำเพ็ญมหาบุญ 5 ประการ กล่าวคือ 1.พรหมยัญญะ บริจาคทรัพย์แก่พรหมณ์ผู้ศึกษาพระเวท 2.เทวยัชญะ บูชาบวงสรวงเทวดา 3.ปิถยัชญะ ทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษ 4.ภุตยัชญะ ทำบุญรับเลี้ยงดูสัตว์ และ 5.มุนยัชญะ สงเคราะห์มนุษย์ผู้มาเยือนคือให้ทานคนเข็ญใจ (สุนทร ณ รัชชี, 2537:24-25)

รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 7 “วิถีพุทธ วิถีชุมชน รากฐานชีวิตทัศน์เชิงสังคมล้านนาในสังคมวิถีใหม่”
วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2564 ณ วิทยาลัยสงฆ์ล้านนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ระบบวรรณคดีได้สร้างคุณประโยชน์ต่อสังคมอินเดีย เพราะทำให้สังคมเกิดความมั่นคงเป็นเอกภาพ ในขณะเดียวกันก็ส่งผลเสียต่อสังคมอินเดียเพราะก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีพราหมณ์เป็นชนชั้นที่ได้รับประโยชน์จากการทำหน้าที่ของคณวรณะอื่นทั้งหมด ส่วนคณวรณะศูทรที่เป็นชนชั้นต่ำนั้นหมดโอกาสจะลืมตาอ้าปาก เพราะไม่เพียงชาติกำเนิดไม่ส่งเสริมข้าสังคมที่ได้รับความเชื่อจากพระเวทก็ปิดประตูทางออกไม่ให้ออกสละพ้นจากสถานภาพที่เป็นอยู่อีกด้วย นักวิชาการอินเดียร่วมสมัยมองว่าคัมภีร์พระเวทยุคแรกๆ นำเสนอโลกทัศน์แบบยืนยันโลกส่งเสริมให้คนแสวงหาความสุขจากโภคทรัพย์มากจนไม่ใส่ใจเรื่องของจิตวิญญาณเท่าใดนัก ซึ่งเป็นผลมาจากคำสอนเรื่องระบบชนชั้นวรรณะและก่อให้เกิดปรัชญาโลกายัตหรือวัตถุนิยมประมาณ 700 ปีก่อนคริสตกาล (ยวาทะลาล เนห์รู, 2545:131) ในยุคปลายของพระเวท พราหมณ์เป็นชนชั้นที่มีอิทธิพลทางสังคมสูงมากวรรณะที่เหลือทั้งหมดล้วนได้รับผลกระทบจากคำสอนในพระเวท อำนาจของวรรณะกษัตริย์ถูกทำลายโดยพราหมณ์ผู้รอบรู้เชี่ยวชาญในคัมภีร์พระเวท พ่อค้ำวรรณะแพศย์ผู้ร่ำรวยย่อมมีโอกาสเข้าใกล้สวรรค์และได้รับการประทานพรจากเทพเจ้าผ่านพวกพราหมณ์มากกว่าชาวบ้านที่ยากจน ดังนั้น ชนชั้นต่ำในวรรณะศูทรได้แต่กล่ำกลืนฝืนทนกับชะตาชีวิตที่เลือกเกิดไม่ได้ของตนเอง แม้จะทำดีเพียงใดก็ไม่สามารถหลุดพ้นจากเท้าของพระพรหมผู้ยิ่งใหญ่ได้ เพราะคัมภีร์พระเวทระบุว่าไม่มีทางมุ่งสู่โมกษะสำหรับคณวรณะศูทร การฆ่าปศุสัตว์เพื่อประกอบพิธีบูชาัญญกลายเป็นพิธีกรรมที่พบเห็นได้ทั่วไปในสมัยพุทธกาล ถ้าผู้ประกอบพิธีมีฐานะทางสังคมมากจำนวนปศุสัตว์ที่ถูกฆ่าเพื่อใช้ในพิธีกรรมการบูชาัญญก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น ขณะที่วรรณะศูทรไม่มีทรัพยากรในการประกอบพิธีกรรมบูชาัญญก็จะไม่มีอะไรมาแลกเปลี่ยนทำให้เทพเจ้ากับพราหมณ์พอใจ สภาพของความทุกข์และความไม่เท่าเทียมกันในสังคมจึงเป็นภาพชินตาของชาวชมพูทวีปเวลานั้น ด้วยเหตุนี้เอง จึงทำให้ผู้คนจำนวนมากเลือกที่จะไม่ถือตามบัญญัติคำสอนในคัมภีร์พระเวทของพราหมณ์ ชนชั้นในวรรณะกษัตริย์และปัญญาชนในสมัยนั้นจึงได้สละออกจากรูปแบบธรรมเนียมวิถีแบบพราหมณ์เดินเข้าสู่หนทางแห่งสมณะ ผู้สละทางโลก โดยมีชื่อเรียกที่รู้จักกันดีว่า ฤาษี มุนี โยคี ยติ สันยาสีผู้ไม่เกี่ยวข้องกับระบบวรรณะในคัมภีร์พระเวท สมณะเหล่านี้จาริกอยู่ในชมพูทวีปตั้งแต่ก่อนยุคพระเวท (สุทธร ฌ รังสี, 2537:64) จากหลักฐานของนักโบราณคดีที่มีชื่อเสียงหลายท่าน ทำให้เราทราบว่ามีคำสอนและวัตรปฏิบัติทางศาสนาบางอย่างเรียกว่า “สมณะ” ในภาษาบาลี หรือ “ศรมณะ” ในภาษาสันสกฤตอันมีกำเนิดที่มาจากวัฒนธรรมฮาร์ปปากกับโมहनโจดาโรแห่งลุ่มแม่น้ำสินธุ โดยมีอายุก่อนคริสตกาลประมาณ 3,000 ปี (ลาลมณี โซติ, 2536:47-48)

การเกิดขึ้นของสมณะ ผู้สละทางโลกมีอิทธิพลส่งผลให้เกิดคัมภีร์พระเวทในส่วนอาร์ณกะกับอุปนิษัท ซึ่งเป็นเนื้อหาของพระเวทที่นอกจากจะมีความศักดิ์สิทธิ์ยังมีแนวคิดปรัชญาที่ลึกซึ้งด้วย แนวความคิดทางอภิปรัชญาเริ่มปรากฏอย่างชัดเจนเพราะจุดเน้นเปลี่ยนจากการบูชาเทพเจ้าผ่านบทสวดในมนตร์และการประกอบพิธีกรรมใน ส่วนพราหมณะมาเป็นการแสวงหาจุดกำเนิดของโลกและสรรพสิ่ง นักปราชญ์อารยันเริ่มคิดอย่างจริงจังว่าจะอะไรคือมูลเหตุที่ทำให้เกิดโลกขึ้นและดำเนินไปอย่างที่เราเห็น พราหมณ์ที่เป็นนักคิดมีความเชื่อว่าชีวิตประกอบขึ้นจากดวงวิญญาณที่มีสภาวะอมตะโดยผูกโยงอยู่กับการกระทำ ดวงวิญญาณเวียนว่ายตายเกิดเปลี่ยนรูปไปตามอำนาจของกรรม แนวคิดเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดซึ่งเป็นการเปลี่ยนรูปของดวงวิญญาณนี้ นักวิชาการตะวันตกสันนิษฐานว่าอารยันได้รับอิทธิพลความเชื่อโลกหน้าและการเปลี่ยนรูปภายหลังสิ้นชีวิตจากดราวิเดียนซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิม แต่พราหมณ์ได้แก้ไขและปรับเปลี่ยนความเชื่อนี้โดยอธิบายเพิ่มเติมว่า ความแปรเปลี่ยนของชีวิตสัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามกฎแห่งกรรม อันเป็นการกระทำที่สัมพันธ์กับการสำนึกรู้เชิงศีลธรรมในอดีตชาติ ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดที่มาจากอารยธรรมดราวิเดียนของชนพื้นเมืองนี้ก็ทำให้ทัศนคติแบบพระเวทที่มองว่าโลกนี้น่าอยู่กลายเป็นโลกที่ประกอบไปด้วยความทุกข์ ความปรารถนาภาวะสุขสมบูรณ์ของชีวิตในคำสอนเรื่องวรรณะและอาศรม ๔ ถูกแทนที่ด้วยความหวังในโลกหน้า ชีวิตมนุษย์ถูกมองว่าเป็นของไม่แน่นอนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานไม่อาจแสวงหาความสุขที่แท้จริงจากร่างกาย เมื่อร่างกายเป็นของไม่เที่ยงหาความแน่นอนไม่ได้และไม่สามารถถือ

เป็นแก่นสารเป็นเพียงมายาภาพ ดังนั้นพรหมณ์ในยุคอุปัชฌ์จึงให้ความสนใจว่าอะไรคืออันติมะสัจจะอันเป็นความจริงสูงสุดที่เป็นแก่นสารของชีวิตและสรรพสิ่ง ความจริงที่พรหมณ์อุปัชฌ์แสวงหาจึงไม่ใช่ข้อเท็จจริง (fact) ที่ประจักษ์ได้ทางประสาทสัมผัส และไม่ใช่ความเป็นจริง (truth) ที่เข้าถึงได้ด้วยสติปัญญา ทว่าเป็นภาวะบางอย่างที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่ได้เองเบื้องหลังปรากฏการณ์ ความจริงสูงสุดลักษณะนี้จึงเป็นความจริงขั้นสูงสุด เป็นอันติมะสัจจะ (Ultimate Reality) ที่เข้าถึงได้ด้วยปัญญาญาณที่เชื่อมโยงกับเป้าหมายสูงสุดของชีวิตที่เรียกว่าโมกษะ พัฒนาการของคัมภีร์พระเวทในส่วนมันตระ พรหมณ์จะไปสู่อุปัชฌ์ คือ คัมภีร์อุปัชฌ์ศึกษาภาวะสูงสุด อันเป็นรากฐานที่มาของพิธีกรรมและพลังมนตราทั้งหมดรวมถึงค้นหาหนทางที่จะเข้าสู่ภาวะนั้น ขณะที่มันตระ และพรหมณ์เป็นส่วนหนึ่งของพระเวทที่ใช้ประกอบพิธีบูชาญเกี่ยวข้องกับทเพเจ้าของชาวอารยันเรียกว่ากรรมกัณฑ์ ส่วนชฎานกัณฑ์คืออุปัชฌ์ที่เป็นส่วนหนึ่งของพระเวทที่ศึกษาความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่ในมนตราและพิธีกรรม เป็นความรู้เกี่ยวกับต้นกำเนิด วิวัฒนาการ ความจริงแท้ที่สัมพันธ์กับเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ ในยุคอุปัชฌ์นี้ คำสอนในส่วนชฎานกัณฑ์ได้รับความสำคัญมากกว่ากรรมกัณฑ์ เพราะพิธีกรรมช่วยให้จิตบริสุทธิ์ได้ในระดับหนึ่งแต่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตไม่ได้ คำสอนในคัมภีร์อุปัชฌ์มีเป้าหมายเพื่อการบรรลุโมกษะ คือความหลุดพ้นจากโลกที่เป็นมายา โดยมีอมตะภาวะเป็นจุดหมาย ส่วนคำสอนในพระเวทตอนต้นมีเป้าหมายเพียงเพื่อการประสบความสำเร็จในชีวิตมีความสุขสมบูรณ์ในโลกไม่เที่ยง ชฎานกัณฑ์เป็นความรู้ในความจริงสูงสุดสำหรับผู้มีปัญญาสามารถเข้าใจธรรมชาติของความเป็นจริงจนหยั่งสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับความเป็นจริงนั้นจนเข้าสู่ภาวณิรันดรอยู่เหนือโลกและความปรารถนาทางโลกทั้งปวง (Shankar Goyal, 1998: 29-59)

กำเนิดแนวคิดทางศาสนาแบบสมณนิยม (Asceticism) ในยุคพระเวท

คำว่า “สมณะ” (Samana) ในภาษาบาลี หรือ “ศรมณะ” ในภาษาสันสกฤต หมายถึงนักบวชผู้สละชีวิตทางโลกที่เป็นนักคิดอิสระซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักบวชนอกสายพรหมณ์ นักบวชบางส่วนที่เป็นสมณะอาจเป็นพรหมณ์ ผู้ปฏิเสธความเชื่อและข้อปฏิบัติของวรรณะพรหมณ์นั่นเอง โดยออกบวชเพื่อแสวงหาอิสรภาพของชีวิตที่ก้าวพ้นจากปัญหาที่เกิดจากระบบวรรณะ เนื่องจากพรหมณ์กลุ่มนี้รับไม่ได้กับการบูชาญด้วยสัตว์มีชีวิต ไม่สามารถยอมรับกับพิธีกรรมลึกลับที่กระทำอย่างฟุ่มเฟือย และการผูกขาดความรู้ไว้เฉพาะกลุ่มเดียว การออกบวชของชาวอารยันในยุคพระเวทไม่ได้หมายถึงการเข้ารีตเป็นสาวกศิษย์ของลัทธิความเชื่อใหม่ หากแต่เป็นการสละชีวิตทางโลกียวิสัยหลีกออกจากเรือนเร่ร่อนไปโดยมีเป้าหมายคือการแสวงหาสัจธรรม เริ่มมีการกล่าวถึงเส้นทางชีวิตแบบสมณะตั้งแต่ยุคพระเวทตอนปลายและปรากฏรูปแบบชัดเจนขึ้นในยุคพุทธกาล เนื่องจากเราสามารถทราบข้อมูลตรงนี้จากจารึกคัมภีร์ของลัทธิศาสนาสำนักต่าง ๆ ในสมัยอุปัชฌ์และพุทธกาล แม้แต่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาระบุว่านักบวชสายสมณะมีหลายกลุ่มและสำนักที่มีบทบาทโดดเด่นในสมัยนั้นคือ กลุ่มนิครนถ์ของศาสนาเซน กลุ่มพระภิกษุของพระพุทธศาสนา และกลุ่มอาชิวกและปริพาชกของครุทั้ง 6 เป็นต้น (A.K. Warder, 1956:43-63) ในคัมภีร์ฤคเวทได้กล่าวถึงมนุษย์บางคนที่มีลักษณะพิเศษ (Karel Werner, 1977:289-302) เป็นกลุ่มนักบวชอิสระที่ไม่ได้สังกัดอยู่ในจารีตของชาวอารยันไม่อยู่ในระบบวรรณะหรือสายพรหมณ์ถูกเรียกว่า “เกศิน” (Kesin) สมณะเหล่านี้ใช้ชีวิตเร่ร่อนรับอาหารจากชาวบ้านเพื่อประทังชีวิตเท่านั้น ไม่มีบ้านเรือนที่พักอาศัยที่ถาวร ส่วนใหญ่มีผมยาว ทุ่งผ้าสีเหลือง บางสำนักก็มีวัตรปฏิบัติแบบชีเปลือย บางสำนักก็โกนผมมีศรีษะโล้นมีลำตัวแปดเปื้อนฝุ่นผงอยู่เสมอ นอกจากนั้นคัมภีร์พระเวทยังระบุนักบวชผู้สละโลกไม่มีครอบครัวไม่สนใจกามกิริยา อากาสงบนิ่งเงียบขรึม และส่วนใหญ่จะบำเพ็ญตบปฏิบัติสมาธิอย่างเคร่งครัด เพราะการบำเพ็ญวัตรปฏิบัติเช่นนี้เป็นประจำจึงถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “มุนี” (Muni) ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาบางแห่งก็เรียกพระพุทเจ้าว่า “มหามุนี” ในคัมภีร์พระเวทยุคหลังยังระบุถึงนักบวชอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นผู้สละรวมอินทรีย์เรียกว่า “ยติ” (Yati) จากข้อมูลแสดงให้เห็นว่านักบวชที่เรียกว่ายติไม่ได้สังกัดอยู่ในสายพรหมณ์อารยัน เพราะคัมภีร์พระเวทระบุว่ายติเป็นพวกอสูรที่ถูกพระอินทร์

ปราบปรามเช่นฆ่า พวกที่เหลืออยู่ก็ถูกต้อนมาเป็นบริวาร ด้วยมุมมองลักษณะเช่นนี้เองเราจึงสามารถสรุปได้ว่า “ยติ” เป็นนักบวชพื้นเมืองตราวิเดียนที่ไม่สังกัดอยู่ในวัฒนธรรมอารยันที่มาจากคัมภีร์พระเวท (Benjamin Preciado-Solis, 1987:162-184)

แนวทางและเป้าหมายชีวิตของนักบวชสายสมณะเหล่านี้แตกต่างจากวิถีทางของพราหมณ์ยุคพระเวทอย่างมากเพราะจุดหมายของสมณะคือโมกษะอันเป็นอิสรภาพจากพันธนาการทางสังคมทุกรูปแบบ ดังนั้นสมณะจึงปฏิเสธการครอบครองทรัพย์สินสมบัติไม่มีการสังฆวัตถุสิ่งของใด ๆ ทั้งสิ้น นักบวชแบบสมณะจะรับเพียงสิ่งที่เป็นปัจจัยพื้นฐานของชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม หรือแหล่งอาศัยที่จำเป็นต่อชีวิตเท่านั้น ลักษณะที่สำคัญของมุนีคือการไม่มีครอบครัว รักษาพรหมจรรย์อย่างเคร่งครัด ปลีกวิเวกแสวงหาความสงบไปในป่า วัตรปฏิบัติที่สำคัญคือการบำเพ็ญสมาธิภาวนา โดยมุ่งสู่การบรรลุฌานสมาบัติขั้นสูง แต่ลักษณะแนวทางวิถีชีวิตของพราหมณ์ให้ความสำคัญกับการสืบทอดและรักษาสายสกุลให้บริสุทธิ์ การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในครอบครัวและที่สำคัญคือการมีบุตรชายสืบสกุล ดังนั้นคำสอนเรื่องอาศรม 4 ของพราหมณ์ถือว่ามนุษย์ควรสร้างความสำเร็จในทางโลกก่อนแล้วค่อยปลีกวิเวกแสวงหาความสงบทางจิตวิญญาณในภายหลัง พราหมณ์จึงไม่ปฏิเสธการมีอำนาจวาสนา (อรรณะ) การมีลาภยศหรือสิ่งครอบครองในทางโลก (กามะ) ส่วนวิถีทางแห่งมุนีมีลักษณะมีลักษณะตรงกันข้ามกับพราหมณ์ โดยมุ่งถอดถอนตนเองออกจากโลกียวิสัย มุ่งแสวงหาอิสรภาพความหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสที่เป็นมลทินของจิตใจ ปฏิบัติสมาธิบำเพ็ญภาวนารักษาจิตของตนให้บริสุทธิ์ จาริกรอนแรมไปตามป่าเขาลำเนาไพร นักบวชที่มีรูปแบบดำเนินชีวิตอิสระและมีเป้าหมายเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองของจิตใจจึงมีชื่อเรียกโดยทั่วไปว่า “สมณะ”

ในขณะเดียวกัน วิถีทางแห่งสมณะส่งอิทธิพลกลายเป็นตัวแปรสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดแนวคิดคำสอนทางปรัชญาในพระเวทเรียกว่าอารันยกะกับอุปนิษัต โดยเนื้อหาส่วนอารันยกะและอุปนิษัตถูกเรียบเรียงขึ้นประมาณ 800-600 ปีก่อนคริสตกาล (Richard Garbe, 1994:580-598) เป็นส่วนที่บ่งถึงบทเรียนการดำรงชีวิตเพื่อแสวงหาสัจธรรมในป่า ดังนั้นจึงเป็นส่วนของพระเวทที่มีแนวความคิดทางปรัชญาที่ชัดเจน คัมภีร์อุปนิษัตเป็นตอนท้ายของพระเวทเป็นการประมวลแนวคิดทางปรัชญาที่เป็นระบบและมีความละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งยอมรับกันในกลุ่มปัญญาชนของชาวฮินดูว่าเป็นบ่อเกิดของปรัชญาฮินดู ปรัชญาอุปนิษัตจึงถือว่าเป็นที่สุดและหัวใจของคัมภีร์พระเวท โดยมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เวทानตะ”

พัฒนาการแนวคิดทางศาสนาแบบสมณะ (Samanas) ในยุคพุทธกาล

ในยุคพุทธกาลวิถีแห่งสมณะเริ่มเป็นที่สนใจมากขึ้นในกลุ่มของปัญญาชนชาวอารยัน เนื่องจากระบบวรรณะของพราหมณ์ทำให้มนุษย์มีอัตลักษณ์ตัวตนแต่ในระดับสังคมเท่านั้น ระบบวรรณะทำให้เป้าหมายของปัจเจกบุคคลมีความหมายน้อยกว่าเป้าหมายของสังคม ระบบวรรณะได้ตีกรอบแต่ละคนไว้ด้วยหน้าที่รับผิดชอบที่มาจากวรรณะ เป็นหน้าที่ที่ต้องทำในฐานะสมาชิกของสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้ว่าการใช้ชีวิตแบบมุนีที่สละชีวิตทางโลกนั้น เป็นวิถีทางที่ทำได้ยากแต่กลับเป็นสัญลักษณ์ที่ช่วยนำทางให้มนุษย์ที่เป็นปัจเจกชนสามารถสร้างคุณค่าให้แก่ตนเองและมีตัวตนผ่านการแสวงหาความหลุดพ้นหรือโมกษะ (Benjamin Preciado-Solis, 1987:159-161) ระบบวรรณะได้สร้างแรงบีบคั้นทางสังคมให้กับปัจเจกบุคคลผู้แสวงหาเสรีภาพ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้คนในยุคพุทธกาลสนใจเลือกเดินบนเส้นทางชีวิตแบบสมณะมากขึ้น ในขณะเดียวกันพราหมณ์บางกลุ่มพยายามเชื่อมเส้นทางชีวิตของนักบวชเข้ากับวัฒนธรรมพราหมณ์ในคัมภีร์พระเวท ความพยายามในการประยุกต์แนวคิดแบบสมณะไปเข้ากับพราหมณ์จึงเกิดขึ้นและปรากฏผ่านแนวคิด “สันยาสะ” ในอาศรม 4 ซึ่งนักบวชในกลุ่มสันยาสะที่เกิดจากแนวคิดทางปรัชญาของคัมภีร์อุปนิษัตมีคุณลักษณะคล้ายนักบวชในกลุ่มมุนีหลายประการ แต่เป็นนักบวชที่มีความยึดโยงกับ

รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 7 “วิถีพุทธ วิถีชุมชน รากฐานชีวิตศรัทธาเชิงสังคมล้านนาในสังคมวิถีใหม่”

วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2564 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัฒนธรรมอารยันที่มาจากคัมภีร์พระเวท ด้วยเหตุนี้เองวิถีทางการแสวงหาสัจธรรมของนักบวชสายสมณะจึงได้รับความสนใจจากชนชั้นวรรณะสูง

การดำเนินชีวิตตามเส้นทางแห่งสมณะของชนวรรณะสูงมีจำนวนเพิ่มขึ้น ปราภฏการณนี้ทำให้พราหมณ์เริ่มตั้งคำถามต่อทิศทางที่ตนดำเนินอยู่ว่าเป็นหนทางเดียวที่นำไปสู่ความสุขที่แท้จริงหรือไม่ นำไปสู่ความสงสัยที่ว่าอะไรคือแก่นสารของโลก อะไรคือสาระของชีวิต ตลอดจนความเป็นพราหมณ์ที่แท้จริงเป็นอย่างไร ในยุคแรก คัมภีร์พระเวทมีเนื้อหาที่เต็มไปด้วยข้อความสนับสนุนการใช้ชีวิตทางโลกอย่างค้ำสอนเรื่องอาศรม 4 กัตี วรรณะ 4 กัตี โดยมีแนวคิดทางอภิปรัชญาที่เน้นจักรวาลวิทยาแบบเทววิทยาที่อ้างอิงอำนาจของเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ในภายหลังเทพเจ้าเหล่านั้นถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นแนวคิดทางอภิปรัชญาว่าด้วยความเป็นจริงสูงสุดที่เรียกว่า “พรหมัน” อันเป็นแก่นสารของสรรพสิ่ง เมื่อสิ้นสุดยุคพระเวทจึงทำให้เกิดการตั้งต้นของยุคอุปันิชซึ่งเป็นยุคที่มีความสำคัญมาก เป็นจุดเปลี่ยนของแนวคิดทางปรัชญาและศาสนาในประวัติศาสตร์อินเดีย (จันจงค์ ทองประเสริฐ, 2520:33) เพราะปรัชญาอินเดียได้เริ่มขึ้นอย่างเป็นระบบในสายพราหมณะ ขณะเดียวกันแนวคิดทางปรัชญาและศาสนาแบบสมณะก็ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน นั่นคือเกิดมีมหาบุรุษจากวรรณะกษัตริย์อย่างน้อย ๒ พระองค์ผู้เป็นที่รักและเลื่อมใสของคนหมู่มากประกาศคำสอนทางศาสนาและแนวคิดทางปรัชญาในรูปแบบที่ไม่ยอมรับคัมภีร์พระเวทนั่นคือพระพุทธเจ้าหรือพระมหาสมณะโคตมและศาสดามหาวีระของศาสนาเซน

ในยุคที่วิถีแห่งสมณะกำลังได้รับความสนใจ มีบุรุษจากวรรณะกษัตริย์จำนวนไม่น้อยเลือกเข้าสู่เส้นทางแห่งสมณะเช่นเดียวกับท่านมหาวีระ พวกท่านละทิ้งชีวิตผู้ครองเรือนออกค้นหาเป้าหมายสูงสุดของชีวิตหรือโมกษะคืออะไรและมีวิถีทางในการเข้าถึงได้อย่างไร ในบรรดาผู้แสวงหาสัจธรรมตามวิถีแห่งสมณะนั้นคือเจ้าชายสิทธัตถะแห่งศากยวงศ์ พระองค์เสด็จออกจากพระราชวังละทิ้งราชสมบัติอย่างเสียบๆ ปลงพระเกศาและนุ่งห่มแบบสมณะ เสด็จเที่ยวจาริกอรณธรมไปตามป่าภาคตะวันออกของอินเดียซึ่งเต็มไปด้วยนักบวชมีตาบส ฤาษี มุนี อาชีวก ปริพาชกและนิครนถ์ เป็นต้น ตามหลักฐานจากคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเจ้าชายสิทธัตถะทรงครองชีวิตนักบวชแบบสมณะภายหลังสละชีวิตทางโลกของผู้ครองเรือน พระองค์ทรงจาริกแสวงหาสัจธรรมเร่ร่อนไปตามสำนักครุอาจารย์ที่มีชื่อเสียงเพื่อขอพำนักศึกษากับ (ม.ม., 12/277-280/300-304) พระองค์อยู่เรียนความรู้จากคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับนับถืออย่างสูง 2 ท่าน คือ อุทกดาบสและอาหารดาบสที่เชื่อกันว่าเป็นนักคิดในสายปรัชญาสาขายยะ พระองค์ทรงศึกษาเรียนรู้จนเชี่ยวชาญในปรัชญาแนวคิดของครูทั้งสองเป็นอย่างดี (ม.ม., 13/327-329/395/398) จากนั้นก็จากไปเพื่อค้นหาสัจธรรมสูงสุดต่อเพียงลำพัง เจ้าชายสิทธัตถะใช้เวลาอีกหลายปีหลังจากนั้นก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในช่วงระยะเวลาหลายปีนี้เรารู้เพียงว่าพระองค์อาศัยอยู่ตามป่าเขา บำเพ็ญทุกรกิริยาหรือการอดอาหารทรมาณร่างกายของตนเองอย่างหนักหน่วงใช้ชีวิตอย่างตึงเคร่งก่อนจะหลุดพ้นเพราะหยั่งเห็นทางสายกลาง

ภายหลังที่เจ้าชายสิทธัตถะได้ออกจากสำนักดาบสที่นำเคารพนับถือทั้ง 2 ท่านมาแล้ว พระองค์ก็ใช้ชีวิตตามวิถีทางแห่งสมณะในยุคที่อรณธรมไปในป่าทรมาณตนด้วยการบำเพ็ญทุกรกิริยาเพื่อแสวงหาความรู้แจ้งตามที่สมณะจำนวนมากในเวลานั้นกระทำกัน พระองค์ทรงจาริกไปในดินแดนภาคเหนือของชมพูทวีปซึ่งเป็นแหล่งชุมนุมและจาริกเดินทางของเหล่าสมณะกับพราหมณ์สันยาสิน มีความเป็นไปได้อย่างยิ่งว่าพระองค์ได้ทรงพบปะและสนทนากับนักบวชหลากหลายสำนัก (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2538:183) มีความเป็นไปได้สูงที่พระองค์จะได้พบกับนิครนถ์บางพวกและรับฟังคำสอนเรื่องกรรมกับโมกษะ นอกจากนั้นก็ได้สนทนากับปริพาชกในเรื่องของความเป็นจริงหรือไม่พระองค์ก็ได้แลกเปลี่ยนทัศนะกับอาชีวกในเรื่องของการใช้ชีวิต การที่พระองค์เลือกวิธีการบำเพ็ญทุกรกิริยาทรมาณตนอย่างยิ่งยวดอาจเพราะได้รับอิทธิพลจากกลุ่มนิครนถ์หรืออาชีวกในป่า แต่การบำเพ็ญตบะทรมาณร่างกายในทำนองเดียวกับนิครนถ์ก็ไม่ใช่สาเหตุที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า (ม.ม., 12/277-279/300-303) การกลับมาแสวงหาความหลุดพ้นด้วยแนวทางอันเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นทางสายกลาง โดยดเว้น

หนทางอันเป็นทางสุดโต่งสองสาย คือ กามสุขัลลิกานุโยคที่เป็นการหมกหมุ่นกับความสุขทางกามและอัตตกลิณณานุโยคที่เป็นการทรมาณร่างกายของตนเองให้ได้รับความทุกข์ทรมาน หนทางสายกลางที่นำพระองค์ไปสู่ความหลุดพ้นก็คือมัชฌิมาปฏิปทาหรืออริยมรรคมีองค์ 8 อันเป็นแก่นคำสอนทางจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนานั้นเอง

พัฒนาการแนวคิดทางศาสนาแบบฆราวาสนิยม (Secularism) ในยุคมหากาพย์

ปรัชญาอินเดียแบ่งออกเป็น 3 ยุคด้วยกัน คือ 1.ยุคพระเวท (Vedic period) เริ่มตั้งแต่มีการเกิดมีพระเวทขึ้นตามประวัติศาสตร์แห่งระบบแนวความคิดของอินเดีย กำเนิดขึ้นช่วงระยะเวลาระหว่าง 1,000-100 ปี ก่อนพุทธกาล 2.ยุคมหากาพย์ (Epic period) ยุคนี้มีคัมภีร์สำคัญคือ รามายณะและมหาภารตะ กำเนิดขึ้นช่วงระยะเวลา 100 ปีก่อนพุทธกาล ถึง พ.ศ. 700 (ยุคนี้ศาสนาพุทธกับศาสนาเชนเจริญรุ่งเรืองเป็นคู่แข่งของศาสนาพราหมณ์) 3.ยุคระบบปรัชญา 6 สำนัก (Period of the six systems) กำเนิดปรัชญาขึ้นทั้ง 6 ระบบแห่งปรัชญาฮินดู คือ ปรัชญาายะ ปรัชญาไวเศชิคะ ปรัชญาสาขยะ ปรัชญาโยคะ ปรัชญาปุรวมีมาส และปรัชญาเวทนตะ ดังนั้นปรัชญาทั้ง 6 ระบบนี้ได้กำเนิดขึ้นช่วงระยะเวลาระหว่าง พ.ศ. 700 ปีลงมา ยุคนี้เป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์ได้เกิดการวิวัฒนาการเป็นอย่างยิ่ง จนกระทั่งมาเป็นศาสนาฮินดูในปัจจุบัน (Radhakrishnan S.,1985:146) ประเทศอินเดียมีมหากาพย์ที่ยิ่งใหญ่อยู่สองเรื่องด้วยกัน คือ มหากาพย์รามายณะ หรือที่เรารู้จักกันดีในนามรามเกียรติ์และมหากาพย์มหาภารตยุทธ์ ในบรรดามหากาพย์ทั้งสองนี้คนไทยจะรู้จักมหากาพย์รามายณะมากกว่า เพราะเป็นเรื่องราวที่น่าประทับใจ เป็นเรื่องที่ยืนยันหลักศีลธรรมที่ว่า ธรรมะย่อมชนะอธรรม ส่วนมหากาพย์มหาภารตยุทธ์นั้นไม่ค่อยเป็นที่นิยมของคนไทยเพราะเป็นเรื่องราวการต่อสู้กันระหว่างพี่น้องสองตระกูล คือ ปาณฑพและเกาฬ ซึ่งเราจะรับไม่ได้กับการที่ญาติพี่น้องต้องมาต่อสู้กันเอง แต่สำหรับประเทศอินเดียแล้วมหากาพย์มหาภารตยุทธ์นั้น เป็นที่นิยมมากโดยเฉพาะในกลุ่มผู้มีการศึกษาเนื่องจากมีการกล่าวถึงหลักปรัชญาที่สำคัญของศาสนาฮินดูในคัมภีร์ภควัทคีตาที่แทรกอยู่ในมหากาพย์มหาภารตยุทธ์ (สมภาร พรหมทา, 2547:13) ภควัทคีตาแปลว่าบทเพลงของพระเจ้า พระผู้เป็นเจ้าของที่นี้คือพระกฤษณะ ซึ่งเป็นอวตารของพระนารายณ์ ที่ทำหน้าที่เป็นสารणीให้อรชุนและเป็นมันสมองของฝ่ายปาณฑพ ด้วยกลยุทธ์ของพระกฤษณะจึงทำให้ฝ่ายปาณฑพมีชัยชนะในมหาสงครามครั้งนี้

นักวิชาการตะวันตกเชื่อว่ามหากาพย์ทั้งสองเรื่องเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ของชาวอารยัน (สมักร บุราวาส, 2562:27) เป็นเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ของภารตประเทศ โดยมหากาพย์รามายณะเป็นผลงานของมหากวีกาฬิยาสที่เขียนบันทึกเหตุการณ์สมัยที่ชาวอารยันอพยพเข้ามาสู่ลุ่มแม่น้ำสินธุ อารยันเป็นชนชาตินักรบได้ต่อสู้กับพวกทราววิหรือ ดราวิเดียนที่เป็นชนพื้นเมือง การต่อสู้ดำเนินไปอย่างเข้มข้นและจบลงด้วยชัยชนะของชาวอารยัน แต่เมื่อเหตุการณ์นี้ถูกเล่าโดยจินตกวี ชนเผ่าอารยันที่นำโดยพระรามจึงถูกสร้างภาพให้เป็นมนุษย์และพระรามถูกยกเป็นองค์อวตารของพระนารายณ์ ขณะที่พวกดราวิเดียนผู้พ่ายแพ้ได้ถูกกดลงให้เป็นยักษ์ และชาวพื้นเมืองที่ช่วยชาวอารยันทำสงครามก็ถูกยกให้เป็นวานร หลังสงครามครั้งนี้ชาวอารยันได้กลายเป็นผู้ปกครองชมพูทวีป หลังจากนั้นนับพันปี ชมพูทวีปได้เกิดมหาสงครามครั้งยิ่งใหญ่ขึ้น เป็นสงครามระหว่างชาวอารยันด้วยกันเอง เป็นการช่วงชิงอำนาจความเป็นใหญ่ในภารตประเทศของบรรดากษัตริย์เจ้าผู้ครองนครที่เป็นชาวอารยัน เป็นการต่อสู้กันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ไม่ได้เช่นมนุษย์กับยักษ์อย่างในรามายณะ เป็นการต่อสู้กันระหว่างกษัตริย์ฝ่ายปาณฑพที่นำโดย ยุธิษเฐียร อรชุน ภีมะ นกุลและสทเทพ และฝ่ายเกาฬที่นำโดยทุโรโยชน ชัยชนะของกษัตริย์ฝ่ายปาณฑพล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากกลยุทธ์ ว่ากันตามความเป็นจริงแล้วกองกำลังของฝ่ายปาณฑพไม่มีทางเอาชนะฝ่ายเกาฬได้เลย แต่เพราะมีพระกฤษณะที่คอยวางแผนกลยุทธ์ให้ จึงทำให้ฝ่ายปาณฑพชนะแม้ว่าจะมีกำลังน้อยกว่า ก่อนที่สงครามจะสิ้นสุดลงในวันที่ 18 ของการทำสงคราม ฝ่ายปาณฑพสามารถเอาชนะเกาฬได้โดยเด็ดขาด การทำมหา

พระภิกษุขณะจึงกล่าวสอนอรชุนว่าด้วยปรัชญาแห่งการดำเนินชีวิตตามหลักการที่ว่า "นิสกามกรรม" นั่นคือการกระทำหน้าที่โดยปราศจากความต้องการ ปรัชญาที่สอนว่าหน้าที่คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บุคคลไม่สามารถที่จะปฏิเสธการทำหน้าที่ได้ และทุกคนล้วนมีหน้าที่ที่จะต้องกระทำ ดังนั้นจึงไม่ต้องไปสนใจว่าทำหน้าที่แล้วจะได้ผลประโยชน์ตอบแทน เพราะการทำหน้าที่นั้นคือเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เช่นเดียวกับกับในกรณีของอรชุน พระภิกษุขณะสอนว่าอรชุนไม่ต้องไปสนใจว่าศัตรูจะเป็นใคร หน้าที่ของกษัตริย์คือการทำสงครามที่เกิดขึ้นโดยชอบธรรม ถ้าอรชุนรบชนะอรชุนก็จะได้ครอบครองแผ่นดิน แต่ถ้าอรชุนพ่ายแพ้ถูกสังหารอรชุนก็จะได้ขึ้นสวรรค์ ดังนั้นการทำหน้าที่จึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คนที่ปฏิเสธการทำหน้าที่ก็จะได้รับแต่ผลร้ายในชีวิต นอกจากนี้ในปรัชญาของเอ็มมานูเอล คานท์ (Emmanuel Kant) ก็มีหลักการทางจริยศาสตร์ที่เรียกว่า "ภริยธรรม" คือ ให้ถือว่าการทำความดีคือการทำตามหน้าที่ คนที่ทำตามหน้าที่เท่านั้นจึงจะถือว่าเป็นผู้ดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง หน้าที่เป็นตัวตัดสินการกระทำของมนุษย์ เพราะฉะนั้นหน้าที่จึงเป็นสิ่งสูงสุด

พระภิกษุขณะสอนอรชุนถึงความยิ่งใหญ่ของการทำหน้าที่ ซึ่งแน่นอนว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีหน้าที่ และแต่ละคนก็มีหน้าที่มากมายดังนั้นมนุษย์จึงต้องใช้สติปัญญาในการวิเคราะห์เลือกสรรว่าอะไรคือหน้าที่หลักและอะไรคือหน้าที่รอง และที่สำคัญไม่แพ้กันคือมนุษย์จะต้องไม่ล่วงละเมิดหน้าที่ นั่นก็คือจะต้องกระทำเฉพาะหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบเท่านั้น ในประเด็นนี้มีเหตุการณ์สำคัญในมหากาพย์มหาภารตยุทธตอนหนึ่ง ก็คือ ในช่วงแรกของการทำสงครามฝ่ายปาณฑพไม่สามารถโค่นแม่ทัพของฝ่ายเคการพได้เลย แม่ทัพของฝ่ายเคการพคือภริษมะ บุตรแห่งพระแม่คงคา การต่อสู้ยืดเยื้อมาจนถึงวันที่ 10 พระภิกษุขณะเห็นความหายนะที่กำลังจะเกิดขึ้นแก่กองทัพฝ่ายปาณฑพแล้วทนไม่ได้ จึงตัดสินใจลงจากรถศึกแล้วไปคว้าเอากงล้อรถเพื่อไปสังหารภริษมะ แต่อรชุนได้เข้าไปห้ามเอาไว้ เพราะพระภิกษุขณะได้ลั่นคำสัตย์ไว้ในสงครามครั้งนี้จะไม่ยอมจับอาวุธต่อสู้ จะขอทำหน้าที่เป็นสารणीให้กับอรชุนเท่านั้น (Gyanendra Trivedi, 1991:53) จากเหตุการณ์ในมหากาพย์ตอนนี้ชี้ให้เห็นว่า ถ้าหากไม่ใช้หน้าที่แม้ว่าเราจะมีความสามารถจะทำได้ก็ต่อไม่กระทำเป็นอันขาด เพราะจะผิดกฎของการทำหน้าที่ กฎของการทำหน้าที่คือคนทุกคนต้องรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด และจะต้องไม่ก้าวล่วงหน้าที่ของบุคคลอื่น ๆ ไม่ว่าจะ เป็นกรณีใด ๆ ทั้งสิ้น การไม่กระทำหน้าที่ของตนเองก็ดี การละเมิดหน้าที่ของผู้อื่นก็ดีเป็นการปฏิบัติที่ขัดกับกฎแห่งจริยธรรมอันสูงส่ง

สรุป

วิวัฒนาการทางความคิดเชิงปรัชญาและความเชื่อทางศาสนาในประเทศอินเดียเกิดขึ้นจากการต่อสู้กันระหว่าง Secularism และ Asceticism เราจะเห็นศัพท์พิเศษคำหนึ่งที่เจอบ่อยมากในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาคือคำว่า "สมณพราหมณ์" สมณะ คือ กลุ่ม Asceticism ส่วนพราหมณ์ คือ Secularism ในวงวิชาการปรัชญาศาสนา ศาสนาพราหมณ์มีวิวัฒนาการมาเป็นพัน ๆ ปี ภายใต้กรอบแนวคิดแบบฆราวาสนิยม เพราะศาสนาพราหมณ์คิดว่ามนุษย์ไม่มีทางเอาชนะสัญชาตญาณดิบของตัวเองคือกามราคะได้ เราทำได้เพียงยอมรับและอยู่กับมันให้ได้ หรือบางที่พราหมณ์ก็คิดว่าเราไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่จะต้องไปทำลายสัญชาตญาณดิบนั้น ในแง่หนึ่งมันกลับเป็นประโยชน์ในฐานะพลังขับเคลื่อนกระตุ้นให้มนุษย์สร้างโลกสร้างอารยธรรมต่าง ๆ หากไม่มีพลังแห่งกามราคะมนุษย์ก็คงไม่สร้างโลกหรือสร้างอาณาจักรของตนเองให้ยิ่งใหญ่ขึ้นมา ดังนั้นศาสนาพราหมณ์จึงสอนให้ส่งเสริมและกระตุ้นสิ่งเหล่านี้ เพียงแต่ให้รู้จักควบคุมด้วยศีลธรรมในขอบเขตที่มันจะไม่ไปทำร้ายหรือเบียดเบียนผู้อื่น

พื้นฐานแนวคิดคำสอนของศาสนาทั้งสองกลุ่มก่อให้เกิดท่าทีการมองโลกที่แตกต่าง นั่นคือ ศาสนาสายสมณะสอนให้ปฏิเสธโลก ขณะที่สายพราหมณ์สอนให้เข้าไปสร้างโลก จุดแตกหักของแนวคิดทั้งสองสายนี้ปรากฏในพุทธประวัติและคัมภีร์ภควัทคีตา ในพุทธประวัติกล่าวถึงสถานการณ์สำคัญที่เจ้าชายสิทธัตถะตัดสินใจสละราชบัลลังก์ออกบวชเพราะเห็นเวทพุดทั้ง 4 ในขณะที่คัมภีร์ภควัทคีตาเล่าถึงเหตุการณ์ที่พระภิกษุขณะสอนให้อรชุนลุกขึ้นมา

และตัดสินใจกระโจนเข้าสู่สงครามที่เรียกว่ามหาภารตยุทธ์ พุดง่าย ๆ คือศาสนาหนึ่งสอนว่าโลกหรือสังสารวัฏเป็นสิ่งที่เลวร้ายมนุษย์ควรถอนตัวออกมาเพื่อแสวงหาความสงบทางจิตวิญญาณ ขณะที่ศาสนาหนึ่งกลับประณามการปฏิเสธโลกว่าเป็นความขลาดเขลา หน้าที่ของมนุษย์คือต้องเข้าไปจัดการแก้ไขโลกหรือสังคมให้ดีขึ้น นี่คือการที่แตกต่างของศาสนาแบบพรตนิยม (Asceticism) และฆราวาสนิยม (Secularism)

อย่างไรก็ตามท่าทีการปฏิเสธโลกของพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพราะมองว่าโลกนี้เลวร้ายทั้งหมด แต่เพื่อหาทางให้มนุษย์ออกมาจากความวุ่นวายที่ไม่มีวันจบสิ้นของโลกมาแสวงหาความสงบทางจิตวิญญาณ ดังนั้นศาสนาแบบพรตนิยมก็จะพัฒนาแนวทางการพัฒนาจิต ไม่ว่าจะเป็นการเจริญภาวนา (สมณะและวิปัสสนากรรมฐาน) ขึ้นมาหรือการบำเพ็ญโยคะขั้นสูงเพื่อเข้าถึงความบริสุทธิ์และความหลุดพ้นทางจิตวิญญาณ แต่เมื่อถึงจุดหนึ่งผู้ที่พัฒนาตนก็ควรจะหันกลับช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์หรือสงเคราะห์โลก แต่การที่จะเข้าไปสัมพันธ์กับโลกนั้นต้องมีกรุณาเป็นตัวนำ ไม่ใช่ตัวค้นหาเหมือนสายฆราวาสนิยม ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ภายหลังการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่พระพรหมมาอาราธนาให้แสดงธรรมโปรดสัตว์ ดังนั้นพุทธศาสนาจึงไม่ได้ปฏิเสธโลกโดยประการทั้งปวง เพียงแต่เราต้องเข้าไปสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับโลกด้วยความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและที่สำคัญต้องใช้ความกรุณาเป็นตัวนำ ซึ่งในประวัติศาสตร์การต่อสู้ของทั้งสองแนวคิดนี้ ทำให้อารยธรรมอินเดียเจริญก้าวหน้าแบบก้าวกระโดด กลายเป็นอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่และสำคัญของโลก เป็นแหล่งภูมิปัญญาที่สำคัญของมนุษยชาติตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- จำนงค์ ทองประเสริฐ. **อิทธิพลของปรัชญาตะวันออกที่มีต่อปรัชญาตะวันตก**. กรุงเทพมหานคร: มปส., 2520.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.
- ฟื้น ดอกบัว. **ปวงปรัชญาอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2563.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- สมักร บุรวาต. **ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันออก**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2562.
- สมภาร พรหมทา. **ภควัตติดา : บทเพลงแห่งองค์ภควัน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, 2547.
- สุนทร ณ รังษี. **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2537.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. **ภูมิปัญญาอินเดียโบราณ : ประวัติศาสตร์และปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2562.
- ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์. **ภควัตติดา : ปรัชญาสำหรับผู้ที่ไม่พอใจสวรรค์**. กรุงเทพมหานคร: ศิวาลัย, 2522.
- ยวาทะลาล เนห์รู. **พถินอินเดีย**. กรุณา กุศลาสัย (แปล). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2545.
- ลาล มณี โชติ. **พราหมณ์ พุทธ อินเดีย**. กรุณา กุศลาสัย (แปล). กรุงเทพมหานคร: แม่คำฟาง, 2536.
- เอ็ม หิริยันนะ. **สารัตถะปรัชญาอินเดีย**. สุขุม ศรีบุรินทร์ (แปล). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2531.
- A.K. Warder, “On the Relationships between Early Buddhism and Other Contemporary Systems,” **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**. University of London, Vol. 18. No.1,1956..

รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 7 “วิถีพุทธ วิถีชุมชน รากฐานชีวิตต้นเชิงสังคมล้านนาในสังคมวิถีใหม่”
วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2564 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- Benjamin Preciado-Solis **Some Problems Concerning the Origin of Samyasa.** 1987.; G.S. Ghurye. “Ascetic Origins,” **Sociological Bulletin, Vol.1, No.2.** 1952.
- Chatterjee S., Datta D.. **An Introduction to Indian Philosophy.** Calcutta: University of Calcutta, 1984.
- Gyanendra Trivedi. **Gita Concept.** Delhi: Indian Books and Periodicals, 1991.
- Johannes Bronkhorst. **The Two Sources of Indian Asceticism.** Delhi: Motilal Baranasidass, 1998.
- John Brockington. “The Origin of Indian Philosophy”, **Companion Encyclopedia of Asian Philosophy.** Brian Carr and Indira Mahalingum (Editors). London: Routledge, 1997.
- Karel Werner. “Yoga and the Rg Veda: An Interpretation of the Kesin Hymn” (RV 10, 136). **Religion Studies, Vol.13, No.3.** 1977.
- Richard Garbe. “Outlines of a History of Indian Philosophy,” **The Monist, Vol.4, No. 4.** 1894.
- Radhakrishnan S. **Indian Philosophy. Vol. I.** 2nd ed. London : George Allen & Unwin Pvt. Ltd., 1929.